

Nye transnationale og komparative syn på '68'

Af Niklas Olsen

Efter at komparative studier i en årrække har været efterspurgt, men sjældent gennemførte i historieforskningen, tales der nu om en 'transnational vending' blandt historikerne. Men hvad repræsenterer denne 'vending' egentlig? Ifølge Nils Arne Sørensen har vi at gøre med "et særligt blik eller en særlig spørgehorisont", som ønsker "at gøre op med det nationale og nationalstaten som de afgørende (og ofte internaliserede) referencepunkter for historiske analyser og fremstillinger."¹ I denne henseende går den transnationale historie, ifølge Sørensen, et skridt videre end den komparative historie. Hvor den komparative forskning ofte fokuserer på sammenligninger mellem (forhold i) nationalstater og derved fastholder nationalstaten som analytisk enhed, fokuserer det transnationale perspektiv i stedet på "møder, vandringer og udvekslinger af mennesker, varer, teknologier, institutioner, netværk, idéer og forestillinger, der overskrider statsgrænser."²

Om historikerne kan integrere komparative og transnationale perspektiver i deres arbejde afhænger naturligvis af deres specifikke genstandsfelter og de dertil relaterede problematikker. For nogle medfører sådanne perspektiver en række store udfordringer, fx med hensyn til at skulle udvide et måske i forvejen stort emneområde, finde egnede kilder og relevante problemstillinger, lære sig nye sprog eller nye måder at tænke på. For andre er komparative og transnati-

onale perspektiver derimod en forudsætning for og en integreret del af deres genstandsfelt. Det gælder bl.a. for de forskere, der beskæftiger sig med 1968, eller blot '68', forstået som de mange politiske og samfundsmæssige begivenheder og processer, som fandt sted verden over fra slutningen af 1950'erne til midten af 1970'erne. Er det fx muligt at beskrive ungdoms- og studenteroprørene i Danmark, Vesttyskland eller Frankrig uden at inddrage og sammenligne reaktioner på det amerikanske militære engagement i Vietnam, impulser fra de amerikanske borgerrets- og hippiebevægelser, eller holdninger til processer og begivenheder i Østblokken og Sovjetunionen?

Svaret er selvfølgelig NEJ – og derfor har fortællingerne om og analyserne af '68' altid inddraget komparative og transnationale perspektiver, også selvom de nationale historier ofte har været i centrum. Det gælder såvel i den endnu sparsomme litteratur om emnet i Danmark³ som i den mere omfattende udenlandske litteratur.⁴ Bevægelsen væk fra det nationale udgangspunkt kan imidlertid også observeres i forskningen i '68'. Dette afspejles ved, at transnationale, komparative og ofte endog globale dimensioner i stigende grad gøres til selve objektet for studierne af emnet, i stedet for blot at udgøre en uomgængelig baggrund.⁵

Hvordan praktiseres den nye komparative og transnationale forskning i '68'? Hvilke opfattelser af og nye syn på '68' er forskningen med til at skabe og formidle? Og hvilke muligheder og begrænsninger kendetegner denne forskning?

Formålet med denne artikel er at belyse disse spørgsmål gen-

nem en diskuterende anmeldelse af to nye bøger, der tematiserer komparative og transnationale aspekter af '68'. Det drejer sig om antologien *1968 in Europe: A History of Protest and Activism, 1956-1977* af Martin Klimke og Joachim Scharloth samt monografien *Transformations and Crisis: The Left and the Nation in Denmark and Sweden, 1956-1980* af Thomas Ekman Jørgensen.⁶ Fælles for bøgerne er, at de er konceptualiseret af yngre eksperter, som ikke selv var en del af '68', men som har nye visioner for, hvordan emnet bør tematiseres. Ambitionen med at se nærmere på disse visioner er selvsagt ikke at give et samlet billede af den nyeste komparative og transnationale udforskning af '68', men at give en række *billeder* af et felt, som er under fornyelse, og som synes karakteriseret af både et stort potentiale og en stor udfordring. Hvor potentialet findes i evnen til at præsentere nye vinkler på emnet, består udfordringen i at formidle brede, nuancerede og repræsentative billeder af '68'.

Protest og aktivisme som europæiske og transnationale fænomener

Ambitionen med *1968 in Europe: A History of Protest and Activism, 1956-1977* er at belyse både transnationale og nationale dimensioner af protest og aktivisme i Europa omkring '68'. Bogen indeholder 25 bidrag, som er inddelt i tre sektioner: den første del analyserer transnationale rødder af de europæiske protestbevægelser (bl.a. provo-bevægelsen, den internationale fredsbevægelse og musik og protestbevægelser); den næste belyser nationale protesthistorier

(bl.a. i Tyskland, Belgien og Rumænien); og den sidste præsenterer transnationale netværk og fortællinger efter 1968 (bl.a. tematiseres terrorisme, kvindebevægelsen og demokratiseringsfortællinger).

Det gælder for alle de 25 bidrag i de tre sektioner, at de – trods forskellige emnemæssige, tidlige og geografiske fokuspunkter – forsøger at kombinere såvel nationale som transnationale og bredere internationale perspektiver på '68', og at de er ganske succesrige med foretagendet. Det skyldes bl.a., at redaktørerne efter alt at dømme har bedt bidragyderne svare på en række specifikke spørgsmål, der sikrer, at forfatterne både får belyst alle tre perspektiver og relationerne imellem disse. Det skyldes også, at forfatterne ikke blot formår at påpege de internationale og transnationale aspekter af deres emner, men også grænserne for disse aspekter. Et godt eksempel herpå findes i Michael Freys artikel om de internationale fredsbevægelser i bogens første sektion. Her demonstrerer Frey fredsbevægelsens internationale karakter ved at påpege, at der ifølge en optælling foretaget af en amerikansk fredsorganisation i de tidlige 1960'ere fandtes ca. 100 (ikke kommunist-støttede) organisationer fordelt over 41 lande, og at organisationen *The International Fellowship of Reconciliation* alene talte 41.000 medlemmer i 25 lande. Samtidig understreger han, at mange af bevægelserne var præget af nationale særinteresser, hvilket forhindrede et tæt og koordineret transnationalt samarbejde på trods af mange forsøg herpå.

Et andet eksempel på bidragydernes generelt fine vægtning

af relationerne mellem de nationale og ikke-nationale perspektiver ved '68' findes i Niek Pas' artikel fra samme sektion om de hollandske *provos*. Provo-bevægelsen var, ifølge Paes, et internationalt og transnationalt fænomen bl.a. ved, at den havde relationer til anarkist-bevægelser og fredsbevægelser i andre lande, at den trak på udenlandske inspirationskilder i formuleringen af mål, aktioner og praksisser, og at den fik masser af omtale i den internationale presse (fx af de hvide cykler som provoerne stillede til rådighed for alle i Amsterdam i 1960'erne). Samtidig var bevægelsen i høj grad udviklet inden for en Hollandsk og Amsterdamsk idé- og socialhistorisk referenceramme, og dens evigt skiftende og svært definerbare karakter satte grænser for muligheden for en systematisk transnational udbredelse af en egentlig provo-bevægelse. Ved at vise disse komplekse forhold ved de europæiske protestbevægelser opståen, karakter og udbredelse sikrer Paes og de andre bidragydere i *1968 in Europe*, at marginale transnationale fænomener ved '68' ikke overskygger mere centrale nationale fænomener – og omvendt.

Også i sektionen om de nationale protesthistorier holder bidragyderne en fornuftig balance i belysningen af de forskellige nationale og ikke-nationale dimensioner ved '68'. De fleste af bidragene i denne sektion er vellykkede, men også velkendte. Det gælder fx Martin Klimkes bidrag om Vesttyskland. Klimke beskriver på glimrende vis bl.a. det manglende opgør med den nationalsocialistiske fortid, modstanden mod Vietnam-krigen og nedskydningen af studenten Benny Ohnesog under en de-

monstration mod Shahan af Persien i 1967 som nøgelfaktorer for radikaliseringsprocesserne i Vesttyskland, men føjer ikke nyt til den eksisterende viden om emnet.

Det gør til gengæld Thomas Ekman Jørgensen i sit komparativt anlagte bidrag om Skandinavien, dvs. om Danmark, Norge og Sverige. Ved at spejle de tre nationale protesthistorier mod hinanden, formår Jørgensen at belyse både nationale fællestræk og forskelle mellem de tre lande. Fælles for både Danmark, Norge og Sverige var, skriver Jørgensen, bl.a. en politisk kultur præget af relativ bred konsensus (dog mere udtalt i Sverige og Norge end i Danmark), som blev opbygget under lange perioder med socialdemokratisk politisk indflydelse, og som i alle tre lande var med til at betinge mindre radikale oprør og protester end i fx Tyskland og Frankrig. Desuden havde de bevægelser, som normalt forbindes med '68', i alle tre lande deres rødder i det foregående årti, altså i 1950erne. Men hvor det nye venstre i Danmark og Norge hurtigt orienterede sig mod nydannede politiske partier, var protestbevægelserne i Sverige tæt forbundet med reformeringen af det svenske kommunistparti i starten af 1960erne. Og hvor oprøret i Danmark blev radikaliseret med studenteroprøret og Vietnam-krigen, blev den radikaliserende og samlende faktor i Norge især udgjort af bevægelsen mod optagelse i EF, mens radikalismen i Sverige primært kom fra den maoistiske opposition i kommunistpartiet og blev kanaliseret ind i Vietnambevægelsen.

I forhold til maoismens mindre udbredelse i Danmark end i Norge og Sverige argumenterer

Jørgensen for, at en mulig forklaring skal findes i de underliggende puritanske værdier i de svenske og norske samfund. Her muliggjorde den puritansk og positiv indstilling til disciplin og renhed en stærk reception af maoisme, hvorimod de ikke-puritanske danske studenteroprørere så sig selv som uafhængige intellektuelle ledere snarere end formidlere af en fjern formands tanker.

Eksemplet med de puritanske værdier illustrerer på glimrende vis, hvordan et komparativt blik på tværs af lande ikke blot kan bidrage til at give et bedre overblik over de nationale og ikke-nationale forudsætninger for og karakterer af '68', men også hjælpe med at belyse mindre åbenlyse aspekter ved forskellige historiske forandringer. Samtidig minder bidraget om, at sammenligninger på tværs af grænser ikke blot kræver et stort emnemæssigt overblik, men også vil tvinge de fleste til at finde et specifikt fokuspunkt for sammenligningen på bekostning af den store syntese, som ofte er lettere at gennemføre på et nationalt niveau.

Et sådan specifikt fokus som indgangsvinkel til at tematisere generelle aspekter er netop i centrum for Phillip Gasserts artikel om demokratiseringsfortællinger om '68', som er at finde i sektionen om transnationale netværk og fortællinger i *1968 in Europe*. I sin diskussion af hvilke historier, der kan fortælles om det nye venstres rolle i udbredelsen af demokrati, påpeger Gassert et paradoks, som udspillede sig i mange lande i årene omkring 1968. Mens den yderste venstrefløj forlod en række demokratiske idealer til fordel for ekstremt autoritære, maoistiske, trotskisti-

ske og leninistiske grupperinger, smed konservative kritikere af '68' deres sidste reservationer over for efterkrigstidens vestlige demokrati-model. Med andre ord stiftede de konservative fred med – og blev ofte de mest prominente fortalere for – det vestlige demokrati, netop da de blev konfronteret med det nye venstres utopiske og revolutionære aspirationer i slut-1960erne og start-1970erne.⁷

Skete demokratiseringen af de vestlige samfund, spørger Gassert i et forsøg på at forstå dette paradoks, primært som følge af større politiske og samfundsmæssige transformationer i perioden, eller skal centrale dele af demokratiseringsprocesserne snarere forstås som en reaktion på studenteroprørernes radikaliserings og deres mange totalitære ambitioner i årene omkring 1968?

Gassert anfører, at spørgsmålet stadig er åbent for debat, men åbner ikke selv for den. Herved illustrerer Gasserts ellers glimrende artikel en generel ubalance i *1968 in Europe*; nemlig at der i bidragene er en tendens til at fokusere på, hvordan forskellige former for aktivisme og protest i årene omkring 1968 satte en masse frugtbare idéer, krav og praksisser i spil, som var med til at skabe (yderligere) politisk demokrati samt social og kulturel pluralisme.

Stærkt nedtonet er derimod de mindre frugtbare elementer ved '68'. Bl.a. tematiserer bogen kun i ringe grad de mange anti-demokratiske og revolutionære idéer og aktiviteter, der prægede protesterne og aktivismen i 1960erne og 1970erne – herunder udbredelsen af positivt ladede voldsbegreber, der også var et væsentligt transnationalt træk

ved '68'. Terrorismen i 1970erne behandles godt nok i et særskilt bidrag om emnet skrevet af Dorothea Hauser, som påpeger, at Vesttyskland og Italien var de eneste lande, hvor revolutionær terrorisme fandt sted i udbredt grad i perioden. Men det ville have været ønskeligt, om bogen indeholdt et bidrag, som forsøgte at komme nærmere en forståelse af de kombinationer af utopisk tænkning, totalitære træk og fascination af vold og terror, som var at finde i mange miljøer på venstrefløjen – heldigvis oftest uden at det havde konkret og omfangsrig vold til følge.⁸

Et andet transnationalt fænomen ved '68', som havde negative konsekvenser til følge, er omgangen med stoffer. Men hvor stofferne og deres negative konsekvenser er beskrevet i det meste af den danske litteratur om '68', er emnet så godt som udeladt af *1968 in Europe*.⁹

Tilsammen betyder disse og andre tematiske udeladelserne i *1968 in Europe*, at Klimke og Scharloths ambitiøse og på mange måder glimrende bog giver et noget enøjet og ufuldstændigt billede af '68'. Dette er beklageligt – ikke mindst fordi bogen medfølges af en netbaseret undervisnings- og forskningsguide, som forpligtiger til en nuanceret og bred introduktion til emnet, også til den transnationale historieskrivnings potentielle metodiske udfordringer (fx i forhold til at afgrænse og vægte de 'nationale', 'transnationale og 'internationale' sfærer i forhold til hinanden) og analytiske omkostninger (fx i forhold til at skulle droppe syntesen i forhold til et specifikt fokus), der heller ikke diskuteres i bogen.

Kampen om nationsbegrebet omkring '68' som internationalt fænomen

Problemet med i en og samme bog at levere et bredt, nuanceret og repræsentativt billede af '68' kendes også fra den nationale historieskrivning om emnet i forskellige lande, bl.a. fra Danmark, hvor stærkt positive og stærkt negative fortællinger om '68' i mange år har stået i en ufrugtbar position over for hinanden.¹⁰ En af de historikere, der har forsøgt at overkomme denne position, er Thomas Ekman Jørgensen, hvis studie af *The Left and the Nation in Denmark and Sweden* vi skal se nærmere på nedenfor.

Ambitionen med *The Left and the Nation in Denmark and Sweden* er at undersøge opfattelsen og brugen af nationsbegrebet på den danske og svenske venstrefløj fra 1956 til 1980. Hermed forskubber Jørgensen forskningsfeltets sædvanlige fokus fra periodens sociale og kulturelle bevægelser – deres opståen, organisation og ageren – til de historiske aktørers sproglige udtryk og forandringer, der fungerer som såvel indikatorer som faktorer for al menneskelig historie. I hvert fald hvis man skal følge den tyske begrebshistoriker Reinhart Koselleck, hvis tilgang til studiet af begreber Jørgensen knytter an til.

Jørgensen anskuer – ligesom Koselleck – kampen om at definere politik som kampen om at definere politiske begreber, og ud fra den antagelse, at striden om at definere det nationale som den centrale politiske slagmark på de danske og svenske venstrefløje fra 1950erne til 1980erne, ønsker han at undersøge, hvad der blev anset for de vigtig-

ste elementer ved nationen, og hvornår og hvordan nationsbegrebet ændrede sig i denne periode. Ligesom i Jørgensens bidrag til *1968 in Europe* er det analytiske perspektiv komparativt (dog er Norge denne gang udeladt), og det primære formål med sammenligningen er igen heuristisk og deskriptivt: det skal hjælpe med at afdække nye vinkler og perspektiver, samt de forskellige veje og hastigheder, som de to lande, ifølge Jørgensen, tog mod den samme destination.

Denne destination indlejrer Jørgensen i et *master narrative*, som udgøres af stadiernes krise, innovation, stagnation og ny krise i årene fra 1956 til 1980. Den første krise refererer til kommunismens krise i 1956, der gjorde det svært fortsat at tolke dansk og svensk selvstændighed og sikkerhed som forbundet med kampen for den verdensomspændende kommunistiske bevægelse imod imperialismen og krig. Innovation refererer til succesen for det nye venstre i Danmark og kommunisterne i Sverige med at skabe et nyt, mere dynamisk og tidssvarende sprogbrug om nationen i årene efter krisen i 1956, hvor mere pragmatiske og realistiske overvejelser om vejene – i flertal – til national forandring prægede diskussionerne. Stagnation refererer til enden på det dynamiske sprogbrug i 1970erne, hvor ideologisk stivhed og radikaliserings førte til en tilbagevenden til ortodokse og systemiske idéer om nationens udvikling, som værende forbundet med en uundgåelig bevægelse hen i mod en verdensomspændende revolution. Og den anden krise, som indtrådte i slutningen af 1970erne, refererer til det endelige resultat af stagnationen; endesta-

tionen, hvor venstrefløjene – og deres idéer om nationen og om samfundet mere generelt – var blevet så verdensfjerne og desillusionerede, at de kollapsede.

Jørgensens bog emmer af et enormt overblik over de mange aktører og udviklinger, der kendetegnede de politiske, kulturelle og sociale scener i Danmark og Sverige fra midten af 1950erne til midten af 1970erne og den belyser på ofte fremragende vis mange af de begreber, sprog og forestillinger, der var fremherskende i venstrefløjensmiljøerne i perioden. Specielt vellykket er Jørgensens analyse af aktørernes eskatologiske og historiefilosofisk ladede forventninger om politisk og samfundsmæssig forandring i form af fremskridt og revolution. Disse forventninger, viser Jørgensen, var selvforstærkende og omfattede efterhånden hele verden og alle mennesker, samtidig med at kontrasten mellem disse forventninger og udviklingerne i den virkelige verden blev mere og mere udtalt. Gennem denne analyse giver Jørgensen en central nøgle til at forstå aktørernes selvopfattelse og handling, som ikke findes i den traditionelle '68'-litteratur.

Igen med henvisning til puritanismens udbredelse i Sverige og mangel på samme i Danmark illustrerer Jørgensen også på glimrende vis de mange nationale særtræk ved venstrefløjenes ageren i forhold til tidens emner. Store forskelle krystalliseredes bl.a. i forhold til seksuel frigørelse og alkohol. Hvor den danske venstrefløj indtog alkohol i forbindelse med dens møder og gik stærkt ind for seksuel frigørelse, anså den svenske venstrefløj det at være ædru som en værdi og havde en bemærkelsesværdig moralistisk attitude i for-

hold til diskussioner om sex og pornografi. Ved at pege på disse og andre nationale særtræk anskueliggør *The Left and the Nation in Denmark and Sweden* ikke blot de fælles, men også de forskellige forudsætninger for sprogbrugen og forestillingerne omkring '68'.

Desværre er der en tendens til, at detaljerne og nuancerne i *The Left and the Nation in Denmark and Sweden* går tabt i det overordnede *master narrative*, der som nævnt er indlejret i stadierne krise, innovation, stagnation og ny krise. Fortællerammen er en variation af den, som Jørgensen har udfoldet sammen med Steven L. B. Jensen i bogen *1968 – og det der fulgte*, der fortæller en historie om de større politiske og kulturelle opbrud i perioden med fokus på studentbevægelsens 'opgang og nedgang'.¹¹ I bogen forsøger Jensen og Jørgensen at passe en positiv tolkning af den samlede 'arv fra 68' ind i deres analyse, men har store vanskeligheder med dette, idet fokus i bogens sidste del indsnævres fra et bredt perspektiv på 1960ernes politiske, sociale og kulturelle udviklinger til den gennemført negativt ladede fortælling om studentbevægelsens 'opgang og nedgang'.¹²

Den samme indsnævring i perspektiv foretages i *The Left and the Nation in Denmark and Sweden*, som i nogen grad bygger på *1968 – og det der fulgte*. Med andre ord er fokus i 1970erne igen på de hyper-politiserede, radikaliserede og dogmatiske aktører på venstrefløjene, der overskygger de mere åbne, pragmatiske og dynamiske aktører, hvis forestillinger, praksisser og energier havde andre og mere frugtbare konsekvenser og 'destinationer'. Spørgsmålet er derfor, om

ikke Jørgensens interesseobjekt og prisme (nationen) er for snæver til at beskrive, hvad der i bogen fremstår som en syntese over venstrefløjens historie fra 1950erne til 1980erne – dvs. om ikke der kunne skrives en bredere, mere kompleks og positiv historie om venstrefløjen, hvis man inkluderede en række andre aktører, fx rødstrømper, miljøforkæmpere eller en række af de andre mindre radikale politiske aktører på venstrefløjen, for hvem nationen ikke nødvendigvis var det primære politiske begreb, og hvis forestillinger, praksisser og energier havde andre udløbere? Og hvilke andre fortællinger – fristes man til at spørge – ville være mulige, hvis andre lande blev analyseret i stedet for Danmark og Sverige (fx Vesttyskland, hvor partiet De Grønne, der ikke blot havde rod i de tyske græsrodsbevægelser, men også i stærkt radikaliserede miljøer på venstrefløjen, fra slut-1970erne formulerede idéer om politik, samfund og nation, som havde bred appel og førte til betragtelig parlamentarisk indflydelse fra 1980erne og fremefter)?

Det ville have været interessant, om Jørgensen havde diskuteret disse spørgsmål og i sin analyse ikke blot havde ladet sig inspirere af Kosellecks begrebshistoriske metode, men også af dennes antagelser om kompleksitet og pluralitet i historien. Resultatet havde måske været en beskrivelse af venstrefløjene, der kombinerede de mange nye perspektiver med en bredere fortælling end den skematiske forfaldshistorie om det yderste venstres omgang med nationsbegrebet.

De rejste spørgsmål, indvendinger og overvejelser ændrer

ikke ved, at både *The Left and the Nation in Denmark and Sweden* og *1968 in Europe* langt hen af vejen er særdeles vellykkede studier, som varmt kan anbefales. Tilsammen viser bøgerne, hvordan den nye komparative og transnationale forskning i '68' er med til at skabe nye vinkler på og forståelser af de 'nationale', 'transnationale' og 'internationale' karakterer af de mange forandringer og opbrud i årene omkring 1968. Hertil skal imidlertid føjes, at bøgerne ikke repræsenterer et egentligt nybrud i forhold til deres emne, men snarere udgør en del af en større bevægelse væk fra det nationale udgangspunkt. Hvorvidt og hvordan denne bevægelse involverer metodiske udfordringer (fx i forhold til afgrænsninger og definitioner) eller analytiske omkostninger (fx i forhold til fravalg), indeholder bøgerne kun få refleksioner over. Til gengæld viser de, at der stadig er en stor udfordring i forhold til at skrive brede, nuancerede og repræsentative historier om '68', som på balanceret vis medtager såvel de positive som de negative sider af emnet. Så læs eventuelt de to bøger sammen med et par af de andre transnationale og komparative studier af emnet, som utvivlsomt er på trapperne.

Noter

1. Nils Arne Sørensen: "Den transnationale vending?", *Historisk Tidsskrift*, 109:2, s. 461. For danske studier af transnational historie, se først og fremmest Sissel Bjerrum Fossat m.fl. (red.): *Transnationale historier*, Odense 2009.
2. Nils Arne Sørensen: "Den transnationale vending?", *Historisk Tidsskrift*, 109:2, s. 463.
3. Her skal blot refereres til de to

væsentligste udgivelser om '68' i Danmark – det drejer sig om Ole Grünbaums erindringsbog *Du skal ud!*, København 1988 og Thomas Ekman Jørgensen og Steven L. B. Jensen: *1968 – og det der fulgte*, København 2008. I *Du skal ud!* beskriver Grünbaum periodens transnationale karakter bl.a. gennem den politiske og kulturelle inspiration, som han drog under trips rundt om i Europa og Nordafrika, og gennem hans skelsættende møde med den hollandske provo Jasper Grootveld i København i 1967. I *1968 – og det der fulgte* udgør et internationalt og komparativt perspektiv det ene af tre analytiske niveauer i bogens beskrivelse af det danske ungdoms- og studenteroprør. Gennem dette perspektiv anskueliggøres, hvordan de store politiske og kulturelle opbrud, som fandt sted i Danmark fra slutningen af 1950'erne til starten af 1970'erne delvist var inspireret af og i grove træk fulgte mønstrene fra USA, Tyskland og Frankrig – uden at oprørene dog udviklede sig så voldsomt som i de andre lande.

4. De internationale og transnationale perspektiver i den udenlandske litteratur om '68' bevidnes bl.a. i undertitlerne på to berømte og ofte citerede værker inden for feltet – henholdsvis Arthur Marwick: *The Sixties: Cultural Revolution in Britain, France, Italy and the United States, c. 1958-1972*, Oxford 1998 og Ingrid Gilcher-Holthey: *Die 68er Bewegung: Deutschland, Westeuropa, USA*, München 2001.
5. Det ses bl.a. ved, at '68'-historikerne nu ekspliciterer deres *larger-than-the-national*-agendaer i hovedtitlerne på deres studier. Blandt eksempler på interessen for de globale dimensioner kan nævnes Mark Kurlanskys populærvidenskabelige *1968: The Year that Rocked the World*, New York 2004 og Norbert Freis *Jugendrevolte*

und globaler Protest, München 2008.

6. Martin Klimke og Joachim Scharloth: *1968 in Europe: A History of Protest and Activism, 1956-1977*, New York 2008; Thomas Ekman Jørgensen: *The Left and the Nation in Denmark and Sweden, 1956-1980*, New York 2008.
7. For en fremragende analyse af denne udvikling i Vesttyskland, se A. Dirk Moses: *German Intellectuals and the Nazi Past*. New York 2007, s. 186-218.
8. For en glimrende analyse af udbredelsen af denne kombination i en vesttysk sammenhæng, se Wolfgang Kraushaar: *Acht und Sechzig. Eine Bilanz*, Berlin 2008.
9. Se fx Michael Langkjær: "Stoffer, subkultur og 68", Morten Bendix Andersen, Niklas Olsen (red.): *1968 – dengang og nu*, 2004, s. 200-203, og Thomas Ekman Jørgensen: "Utopia and Disillusion: Shattered Hopes of the Copenhagen Counterculture", Axel Schildt, Detlef Siegfried (red.): *Between Marx and Coca-Cola, Youth Cultures in Changing European Societies, 1960-1980*, New York 2005, s. 346-357.
10. Se Morten Bendix Andersen, Niklas Olsen: "Arven fra 68", Morten Bendix Andersen, Niklas Olsen (red.): *1968 – dengang og nu*, 2004, s. 9-28.
11. Thomas Ekman Jørgensen og Steven L. B. Jensen: *1968 – og det der fulgte*, København 2008.
12. For en dybdegående diskussion af disse aspekter af bogen – herunder i særdeleshed, hvorvidt studenterbevægelsen kan fungere som prisme for venstrefløjens udvikling i 1960'erne og 1970'erne og for 'arven fra '68', se Morten Bendix Andersen: "Så kom den endeligt – bogen om 1968 i Danmark", *Noter*, december 2008, s. 14-17, og Niklas Olsen: "1968", *Historisk Tidsskrift*, 109:2, s. 610-611.